

derde kwart van de negentiende eeuw een organisatorische structuur die honderd jaar heeft stand gehouden. Van het Provinciaal Concilie van 1865 in 's-Hertogenbosch ('de kroon op het herstel van de hiërarchie') was Zwijsen de vanzelfsprekende voorzitter en roerganger. De geest van de daar geformuleerde Acta over onder meer de eredienst, de vroomheid, de catechese en het onderwijs heeft nadien decennia lang door de kerk gewaard. Tevens had Zwijsen de hand in de stichting van het groot-seminarie te Rijsenburg (1857) en in de totstandkoming van het Mandement uit 1868 over het katholieke onderwijs, de opmaat van de bloei van dat onderwijs en een kerndocument in de schoolstrijd. Minstens zo belangrijk waren zijn in een eerder stadium van zijn kerkelijke loopbaan ontwikkelde initiatieven ter stichting van twee onderwijscongregaties van O.L.V. Moeder van Barmhartigheid: de Zusters van Liefde in Tilburg (1832) en de Fraters van Tilburg (1844-1845). Beide congregaties beleefden tijdens Zwijsens leven al een grote groei en zouden tot ver in de twintigste eeuw van geduchte betekenis zijn voor de culturele en maatschappelijke ontplooiing van het katholieke volk.

Sinds zijn overlijden is Zwijsen het onderwerp geweest van vele, vaak jubelende publicaties. J.W.M. Peijnenburg, archivaris van het bisdom 's-Hertogenbosch, heeft met Joannes Zwijsen, bisschop gepoogd 'een nieuwe, uitvoerige en zeer gedetailleerde historische studie' te schrijven, verschoond van hagiografische trekken. In dat eerste is hij geslaagd, in het tweede minder. Op basis van uitgebreid literatuuronderzoek en van gegevens uit tot dusver niet geraadpleegde archieven heeft Peijnenburg een omvangrijke biografie het licht doen zien waarin zo ongeveer alles is bijeengevoegd wat er van Zwijsen te weten valt. Een indrukwekkend notenapparaat (een kleine 4000 noten op 329 pagina's) ondersteunt het gedetailleerde relaas van de ijverige auteur. Dat Peijnenburg nu en dan al te ijverig is en lijkt te worden gehinderd door zijn drang naar volledigheid, bijvoorbeeld bij de opsomming van de geboorte- en sterfdata van Zwijsens familieleden, direct op de eerste pagina's, zij hem vergeven. Hij is een onderhoudend verteller, waardoor ook de meeste zijpaden die hij inslaat eigenlijk niet vervelen.

In tien chronologisch geordende hoofdstukken wordt het leven van Zwijsen behandeld. Een enerverend leven: een molenaarszoon die het schopte tot aartsbisschop, die onderweg goede betrekkingen aanknoopte met Koning Willem II en die ook nog een nooit opgehelderde moordaanslag overleefde. Aan de be-

schrijving van zijn carrière en van zijn organisatorische activiteiten is vermoedelijk weinig toe te voegen. De historische omstandigheden waaronder Zwijsen leefde en werkte krijgen echter minder aandacht. Ook over de persoonlijkheid van de gebiografeerde is Peijnenburg weinig mededeelzaam. Het gevolg is dat de lezer van alles over Zwijsens optreden te weten komt, maar blijft zitten met de fundamentele vraag waarom hij handelde zoals hij handelde. Natuurlijk is zo'n vraag nauwelijks bevredigend te beantwoorden – wat dat aangaat betoont Peijnenburg een gezonde huiver voor psychologie van de koude grond –, maar enkele beschouwingen, of verantwoorde speculaties over de diepere gronden van Zwijsens gedrag hadden, zeker afkomstig van een kenner als Peijnenburg, toch niet misstaan. Wat was dat voor een man die, zoals Peijnenburg smakelijk vertelt, als jong kapelaan in Best geheel op eigen houtje de passerende Koning Willem I begon toe te spreken, daarmee indruk maakte en vervolgens naast de vorst in de koets mocht plaatsnemen? Belangrijker nog is het ontbreken van een exposé over de, per saldo, historische betekenis van de 'bouwer aan de Kerk in Nederland', in wezen de rechtvaardiging voor het verschijnen van zo'n uitgebreide biografie. Die betekenis wordt door de auteur niet alleen als bekend verondersteld, maar bovendien als vanzelfsprekend, als een axioma.

Dat Peijnenburg zijn boek met enthousiasme heeft geschreven is overduidelijk en dat zijn liefde voor het onderwerp het eindproduct ten goede is gekomen evenzeer. Van de bewondering voor Zwijsen heeft de priester-historicus zich echter niet geheel los weten te maken. Ofschoon dat ontzag tot op zekere hoogte wel begrijpelijk is (eerst en vooral omdat Zwijsen ontegenzeggelijk over grote organisatorische en bestuurlijke gaven beschikte) en ofschoon Peijnenburg zich zeker niet schuldig maakt aan verheerlijking van Zwijsen in de klassieke katholieke traditie (Herman Schaepman omschreef Zwijsen al in 1877 als 'een der krachtigste, edelste en grootste verschijningen onzer geschiedenis', een oordeel waarin hij nadien door velen is nagevolgd), is Joannes Zwijsen, bisschop al met al een nogal braaf boek geworden, rijk aan gegevens die consciëntieus zijn verzameld en opgevoerd, arm aan visie en kritische kanttekeningen. Voor dat laatste bestaat aanleiding genoeg, bijvoorbeeld aangaande Zwijsens autocratische, solistische optreden en zijn ultramontanisme. Het boek opent met een tweetal voorwoorden afkomstig van kardinaal Simonis en bisschop Ter Schure. Formeel zeggen hun teksten niets over de inhoud van Peijnen-